

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В. М. ВЕРХОВИНЦЯ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

УДК 78.087.68(092)(477) “71”

Наталія Дем'янюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики

Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В. М. ВЕРХОВИНЦЯ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкрито зміст диригентсько-хорової діяльності видатного українського педагога, музикознавця, етнографа, хореографа, диригента і композитора В.М. Верховинця, виявлено основні етапи (керівництво шкільними хорами, театральними хоровими колективами, студентськими хорами, професійними хоровими колективами) та охарактеризовано її специфіку.

Ключові слова: хорове мистецтво, диригентсько-хорова діяльність, хоровий колектив, пісня, вокально-хорове виховання.

Лит. II.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування національної системи освіти, входження України до європейського освітнього простору, відродження національних культурних традицій, зокрема хорових, вельми актуалізується проблема якісної підготовки педагогічних кадрів до вокально-хорової роботи, музично-естетичного виховання та формування національної культури молоді. Важливе значення при цьому має застосування в навчально-виховному процесі всіх найкращих пластів вітчизняної педагогіки, забороненої чи навмисно забутої спадщини її провідних творців. Серед них – репресований, розстріляний і помертворо реабілітований видатний український педагог, музикознавець, етнограф, хореограф, диригент і композитор Василь Миколайович Верховинець /Костів/ (1880 – 1938).

Професор В.М. Верховинець – педагог-новатор, викладач вищої школи, автор навчальних програм, підручника, посібника, основоположник українського музично-ігрового репертуару для дітей (“Весняночка”), засновник теоретичних засад розвитку національної хореографії (“Теорія українського народного танцю”), постановник першого національного балету (“Пан Каньовський”, муз. М. Вериківського), дослідник українського фольклору (“Українське весілля”), основоположник сценічного жанру – театралізованої пісні, організатор художнього колективу нового типу (“Жінхоранс”), автор численних хорових і вокальних творів, аранжувань українських народних пісень.

Стан дослідження. Оpubліковані до цього часу в періодичних виданнях матеріали торкаються лише окремих аспектів діяльності В.М. Верховинця і дають далеко неповне уявлення про його творчість. Так, музичній діяльності митця і педагога присвячені публікації М. Боровика (про значення його композиторської

творчості для становлення радянської музичної культури) [7], І. Морозової (висвітлюються досягнення В.М. Верховинця в галузі музичного мистецтва) [10], А. Трипільського (аналізується його хормейстерська діяльність) [11], М. Фісуна (про організацію і творчість “Жінхорансу”) [2]. Значної уваги заслуговують публікації сина В.М. Верховинця – Ярослава Васильовича Верховинця. У статті “В.М. Верховинець. Нарис про життя і творчість” [8] Ярослав Верховинець представив найбільш повний біографічний матеріал про митця і педагога, намагався охарактеризувати його театральну, диригентсько-хорову, хореографічну, етнографічну, педагогічну та композиторську діяльність, визначити коло мистецтвознавчих проблем, що були в центрі його наукових інтересів.

Мета статті: розкрити зміст диригентсько-хорової діяльності В.М. Верховинця та показати його внесок у розвиток українського хорового мистецтва.

Наукове дослідження діяльності і спадщини В.М. Верховинця дає підстави вважати, що усі його новаторські теоретичні і практичні здобутки мали метою формування національної культури молоді: передачу їй багатого духовного спадку українського народу, розвиток потреби і здатності сприймати, розуміти, примножувати його надбання, виховання національної самосвідомості, гідності, патріотизму, рис національного характеру.

Визначне місце в творчості В.М. Верховинця належить хоровому мистецтву, що являє собою широкий пласт української художньої культури та містить невичерпні духовні можливості, шедеври хорової спадщини і давні національні співочо-виконавські традиції. Для вирішення виховних завдань він спирався на інтонаційно-пісенну природу української музики, домінуючий вокально-хоровий спосіб вираження духовного

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В. М. ВЕРХОВИНЦЯ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

змісту, які відображають своєрідність світосприйняття народу, історичні прикмети формування його художньої свідомості. Педагога приваблювали високодуховна сутність і гуманістична спрямованість хорового мистецтва, демократичність і доступність жанру, можливість безпосередньої духовної єдності виконавців у спільному процесі співу, багатоголосна основа і багатотембровість, які справляють сильний вплив на слухачів, взаємозв'язок музики і слова, що сприяє розвитку музичних здібностей, активізації основних проявів психіки, емоційної сфери і розумової діяльності. Саме хоровий спів митець застосовував як засіб формування національної культури молоді.

Кращі традиції української хорової класики і фольклору В.М. Верховинець майстерно поєднував у своїй диригентсько-хоровій діяльності, що надавало їй інноваційного характеру. Це виявлялося, наприклад, у поданні народнопісенного матеріалу в академічній манері виконання, в аранжуванні українських народних пісень згідно законів класичної музичної композиції. Отже, збагачуючи здобутки української нації в галузі хорового мистецтва, педагог використовував його з метою національного виховання, розвитку творчих здібностей і духовного вдосконалення молоді.

Диригентсько-хорова діяльність Василя Миколайовича розпочалася з 1899 року в народних школах Галичини (м. Калуша, сіл Угриново, Бережниця Калушського повіту), де він керував великими учнівськими хорами. До їх репертуару педагог включав обробки українських народних пісень з елементами народної хореографії, був організатором і постановником аматорських театральних вистав. Численні виступи цих художніх колективів, що приваблювали шанувальників українського мистецтва і користувались широкою популярністю, активізували в той час культурне життя всього Калушського повіту.

З 1904 року по 1919 рік В.М. Верховинець цілком присвятив себе театральній діяльності і диригентсько-хоровій роботі. Спочатку він вступив до трупи Руського народного театру при львівському товаристві “Руська бесіда”, а з 1906 року на запрошення видатного українського театрального діяча М.К. Садовського приєднався до його трупи в Києві. Маючи чудовий лірико-драматичний тенор, у багатьох спектаклях В.М. Верховинець виступав як актор-співак та блискуче виконував провідні партії в музичних виставах – Петра (“Наталка Полтавка” М. Лисенка), Андрія (“Запорожець за Дунаєм”

С. Гулака-Артемовського), Левка (“Майська ніч” М. Лисенка), Турріді (“Сільська честь” П. Масканьї), Івана та Венцеля (“Продана наречена” Б. Сметани), Йонтека (“Галька” С. Монюшка), Аполлона (“Енеїда” М. Лисенка) тощо. Водночас у театральних колективах він завзято працював як хормейстер і диригент, багато часу приділяючи розучуванню хорових сцен із опер і спектаклів діючого репертуару. Таким чином, поступово збагачувався досвід його вокально-педагогічної роботи та зростала диригентсько-хорова майстерність.

Роботу в театрі митець суміщав зі студіюванням теорії музики, гармонії, композиції під керівництвом професора Г.Л. Любомирського у теоретичному класі Музично-драматичної школи Миколи Віталійовича Лисенка (1907 – 1910 рр.).

З 1915 року Василь Миколайович здійснював музичне керівництво трупи “Товариства українських артистів під орудою І.О. Мар’яненка за участю М.К. Заньковецької та П.К. Саксаганського”. Він талановито працював із хором нового творчого об’єднання, розучував вокальні партії з акторами, диригував спектаклями. Видатний український співак, народний артист СРСР Іван Семенович Козловський, котрий розпочинав свою сценічну кар’єру саме в цьому театральному колективі і відчував всіяку підтримку В.М. Верховинця, пізніше писав: “Багатьох добром пам’ятаю, особливо Василя Миколайовича Верховинця за творче довір’я, натхненний труд, любов до мистецтва, майстерність, якою блискуче володів Василь Миколайович як співак, диригент, композитор. Труд його цінний сьогодні і для майбутніх поколінь...” [4].

На початок 20-х років припадає період професійного зростання і творчого піднесення Полтавської окружної хорової капели (що була організована в 1918 році), яку педагог очолював разом із відомими хоровими диригентами і композиторами Ф.М. Попадичем і О.В. Свешниковим. Співпраця трьох керівників була злагодженою і плідною, адже базувалась на принципах доброзичливості, взаємоповаги, взаєморозуміння, взаємодопомоги, об’єднання творчих зусиль заради головної мети – досягнення високого професійно-виконавського рівня колективу. В.М. Верховинець працював переважно з українським народнопісенним репертуаром, О.В. Свешников – з хоровими творами російських і західноєвропейських композиторів, Ф.М. Попадич – з творами українських авторів.

Характеризуючи професійні диригентсько-хорові й вокальні якості В.М. Верховинця, згодом

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В. М. ВЕРХОВИНЦЯ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

народний артист СРСР, професор О.В. Свешников розповідав: “Це був справжній художник. Він багато показував, виконував сам особисто. У Василя Миколайовича була прекрасна манера виконання, і він прагнув її прищеплювати кожному артисту хору. Він гостро відчував ритм, але його ритм не заважав вільному виконанню, а навпаки – цементував твір, і на основі цього суворого ритму розвивалась свобода виконавської творчості. Відчувався справжній, злагоджений з ансамблевого боку колектив. З В.М. Верховинцем хор завжди співав піднесено і життєрадісно, у його звучанні переважали м’які інтонації. На репетиціях панувала творча атмосфера. Зауваження хормейстера завжди були слухними і цілеспрямованими” [5].

З 1920 по 1933 рік Василь Миколайович очолював кафедру мистецтвознавства Полтавського інституту народної освіти. Поряд із викладанням теоретичних і практичних музичних дисциплін, він організував і очолював студентський хор інституту. З метою формування національної культури молоді в роботі з хором пріоритетну роль педагог надавав українському народнопісенному репертуару: власним аранжуванням і хоровим обробкам народних пісень М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, П. Козицького, Г. Верьовки, П. Демущького, М. Вериківського, Ф. Попадича, С. Людкевича та інших українських композиторів. Разом із тим, на заняттях вивчалися пісні інших народів, зразки української, російської і західноєвропейської хорової класики, революційні масові пісні, різнохарактерні авторські твори В.М. Верховинця. Як експериментальна лабораторія, студентській хор складався з кращих співаків і забезпечував методичну підготовку майбутніх хорових диригентів і керівників мистецької роботи в школі з хорової практики, постановки голосу, формування вокально-хорової техніки, організації хорових гуртків і складання концертних програм. Його завданнями, як свідчать “Записки Полтавського ІНО 1925/26 академічного року”, були: 1) студіювати хорову й дитячу пісню українських композиторів; 2) студіювати пісні композиторів російських і білоруських; 3) демонструвати пісні на прилюдних концертах; 4) об’єднувати біля себе інші полтавські хори для спільних громадських виступів” [1, 17].

Окрім вирішення конкретних навчально-виховних завдань, студентський хор на чолі з В.М. Верховинцем здійснював активну концертно-просвітницьку діяльність. Так, наприклад, під час першого триместру 1925–1926 академічного року були проведені такі культурно-

масові заходи: 06.11.1925 р. – концерт, присвячений жовтневим святкам, в залізничних майстернях Ю.З.Д. в об’єднанні з хорами залізничників і агротехніків (уранці); 07.11.1925 р. – концерт у Полтавському міському театрі під час засідання Миської ради (ввечері); 08.11.1925 р. – концерт у підшефній військовій частині 74 полку; 06.12.1925 р. – концерт на з’їзді вчителів в “Робосі” тощо [1, 19]. Диригентами на таких заходах часто виступали студенти, що сприяло вдосконаленню їх професійної підготовки. Цікавою і педагогічно доцільною формою організації Василем Миколайовичем навчально-виховного процесу було систематичне проведення підсумкових диспутів після репетицій і концертів.

За спогадами М.А. Фісуна, В.М. Верховинець був талановитим організатором і керівником хорових концертних виступів, блискучим майстром диригентсько-хорової справи, користувався повагою і прихильністю полтавської публіки. Він розповідав: “У 1927 році відбувся вечір-концерт у залі музтехнікуму на користь студентів, що потребують допомоги. На ньому з авторськими читаннями гуморесок виступив Остап Вишня. Виступали також хори ІНО, педагогічного, індустріального і музичного технікумів, де я навчався, хор учителів. На закінчення був підготовлений спільний виступ усіх хорів. Диригент об’єднаного хору В.М. Верховинець, якого полтавці знали і любили, повний енергії і творчого натхнення, своєю диригентською волею примусив зведений хор звучати то урочисто, маршем під час виконання твору “Трими, грими, могутня пісне!”, то радісно, жартівливо під час виконання хорової мініатюри “Ми дзвіночки”, то м’яко, лірично під час виконання російської народної пісні “Ах ты, зоря моя”. Співанки зведеного хору і сам концерт, керований В.М. Верховинцем, залишили незабутній слід у моїй душі і серці на все моє життя” [2].

У 1923 – 1924 роках педагог викладав хорове диригування і хоровий спів на диригентському відділі Музично-драматичного інституту імені М.В. Лисенка та керував хоровою студією при Музичному товаристві імені М.Д. Леонтовича в Києві. У роботі з усіма хоровими колективами, які відрізнялись винятковою професійною майстерністю і високою художньо-виконавською культурою, він широко використовував український пісенний фольклор (“Ой і не стелися”, гарм. М. Лисенка, “Вишні-черешні”, обр. М. Леонтовича, “Ой, дуб дуба”, гарм. П. Козицького, “Над моїми воротами”, обр. В. Верховинця та інші), залучаючи молодь до національних духовних цінностей.

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В. М. ВЕРХОВИНЦЯ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

У 1927 році В.М. Верховинець був запрошений Харківським Губпрофосом викладати курс “Дитячі ігри” і керувати студентським хором у Харківському музично-драматичному інституті. Водночас (1927 – 1928 рр.) з ініціативи Музичного товариства імені М.Д. Леонтовича та за дорученням і фінансової підтримки Округового управління народної освіти В.М. Верховинець засновує і очолює разом із диригентом І.П. Михайленком Харківську показову хорову капелу “Чумак” (“Червону українську мандрівну капелу”). До її складу входили 45 найкращих співаків міста. Перший концерт відбувся під керівництвом Василя Миколайовича 2 січня 1928 року в Харкові в приміщенні Державного драматичного театру і присвячувався пам’яті М.В. Лисенка. Репертуар цього високопрофесійного хорового колективу становили понад 150 творів: обробки українських, російських, білоруських, єврейських, вірменських, латвійських, польських народних пісень; твори українських композиторів (М. Лисенка, П. Козицького, М. Вериківського, В. Верховинця та інших); революційні пісні; зразки світової хорової класики (твори Р. Шумана, Дж. Россіні, М. Глінки, О. Даргомижського, О. Бородіна, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського, С. Танєєва, О. Гречанінова та інших).

Інтенсивна концертна діяльність капели “Чумак” у Харкові, Харківській області та інших регіонах України, численні виступи в робітничих клубах, на виробничих підприємствах, у селах, гірничих копальнях, військових частинах та інших громадських організаціях, проведення підсумкових диспутів сприяли підвищенню соціальної активності і культурно-освітнього рівня населення. Концерти колективу завжди проходили з надзвичайним успіхом і отримували схвальні відгуки слухачів. Так під час місячної гастрольної подорожі Донецьким краєм гірники презентували артистам шахтарську лампу з адресою, в якій наголошувалось: “Робітництво Брянської копальні вважає за необхідне висловити своє здивування чудовому виконанню капели. Такого задоволення робітничої аудиторії бачити доводиться не часто. Візьміть, як щирий подарунок від нас, шахтарів, цю шахтарку, ...хай вона вам світить, хай веде малопроптаними стежками до нас робітників, до селян, де давно на вас чекають” [3].

Здійснюючи художнє керівництво багатьма хоровими колективами, В.М. Верховинець проводив колосальну роботу з популяризації українського народного мистецтва, що сприяло формуванню національної культури і виконавців, і глядачів. Він організував численні концерти і гастрольні поїздки по містах, селах, військових

частинах. Так, наприклад, лише хор Полтавського ІНО в листопаді і грудні 1925 року взяв участь у 7 концертах, а капела “Чумак” упродовж місячного гастрольного туру Донбасом дала 30 концертів.

Проведене дослідження свідчить, що творчості педагога була властива тенденція до інсценізації пісень, постановки вокально-хореографічних композицій на основі фольклорного матеріалу. Вона виникла на початку його творчої діяльності, поступово розвиваючись, чітко визначилась у “Весняночці” і повною мірою реалізувалась у роботі жіночого хорового театралізованого ансамблю “Жінхоранс”, який був організований у Полтаві в 1930 році.

Метою створення колективу було задоволення зростаючих культурних запитів населення, виведення високохудожнього українського пісенного і хореографічного мистецтва на естраду, протиставлення його поширеному низькопробному репертуару, пошук нових цікавих форм репрезентації етнографічного матеріалу, національне виховання молоді. За концепцією свого засновника, що спиралася на художні і філософсько-світоглядні закономірності українського фольклору, ансамбль мав подавати пісню в театралізованому вигляді. Доповнюючись елементами хореографії і драматизації, вона сприймалась не лише на слух, але й візуально, що значно посилювало емоційний вплив на глядачів. Зазначена форма виконання вокальних творів зумовлювала самотність і оригінальність виступів колективу. Майстерно застосувавши її в “Жінхорансі”, В.М. Верховинець став основоположником нового сценічного жанру – театралізованої пісні.

Пригадуючи виступи славетного ансамблю, заслужений артист УРСР Олександр Соболев розповідав: “Таких вистав ніхто ніколи ще не бачив. Їх уперше показав на українській сцені Верховинець. До цього успіху він підійшов, ґрунтовно студіюючи народну творчість, ...яка раніше розвивалась самоплинно, так би мовити, “кустарним” способом. Митець направив той процес у русло наукового поглиблення і підніс тим самим український танець на належний йому рівень. Він зробив це широко і гарно, з блиском і по-справжньому показавши усвоєму “Жінхорансі” всю красу і звабливість українського фольклору. Концерти ансамблю були справжнім явищем у культурному житті республіки, явищем незрівнянної ваги ...” [6].

Отже, високий професіоналізм, натхненна, наполеглива праця Василя Миколайовича як педагога-вокаліста, хормейстера, балетмейстера над постановкою номерів і художньо-довершеним

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В. М. ВЕРХОВИНЦЯ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

виконанням репертуарних творів, творча атмосфера, що панувала на репетиціях і концертах, забезпечили винятковий успіх ансамблю. Починаючи з 1932 року, колектив часто гастролював у республіці та далеко за її межами, а в 1935 році оформився в Державну капелу України. Втілюючи в життя новаторські ідеї митця, “Жінхоранс” став справжнім апофеозом його творчості.

Висновки. З метою формування національної культури В.М. Верховинець прагнув залучати молодь до надбань українського хорового мистецтва, розвивати в неї свідоме сприйняття музичних творів, здатність розуміти їхній зміст, усвідомлювати художню цінність. Протягом всього творчого життя він організовував і успішно очолював професійні і самодіяльні хорові колективи: шкільні хори, театральні хори, студентський хор Полтавського інституту народної освіти, Полтавську окружну хорову капелу, хорову студію при Музичному товаристві імені М.Д. Леонтовича, Харківську показову хорову капелу “Чумак”, жіночий хоровий театралізований ансамбль “Жінхоранс” та багато інших. Своєю багатогранною творчою діяльністю педагог зробив вагомий внесок у розвиток українського хорового мистецтва.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого наукового дослідження заслуговують питання використання творчої спадщини В.М. Верховинця в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, позакласній і гуртковій вокально-хоровій роботі, організації музично-естетичної діяльності дошкільників тощо.

1. *Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Записки Полтавського ІНО 1925/26 ак. року. – 390 с.*

2. *Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Спогади М.А. Фісуна. – 5 с.*

3. *Архів Я.В. Верховинця. – Неопубліковані матеріали, що готувались до друку в 1930-ті роки. – 7 с.*

4. *Архів Я.В. Верховинця. – Спогади Козловського І.С. – 5 с.*

5. *Архів Я.В. Верховинця. – Спогади Свєшнікова О.В. – 5 с.*

6. *Архів Я.В. Верховинця. – Спогади Соболя О. – 9 с.*

7. *Боровик М. Видатний радянський музикант: до 80-річчя з дня народження В.М. Верховинця / М. Боровик // Радянська культура. – 1960. – №3. – С. 16 – 17.*

8. *Верховинець Я.В. В.М. Верховинець. Нарис про життя і творчість / Ярослав Верховинець // Верховинець В.М. Теорія українського народного танцю. – 5-е вид. – К.: Муз. Україна, 1990. – С. 13 – 35.*

9. *Дем'янюк Н.Ю. Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В.М. Верховинця: монографія / Дем'янюк Н.Ю. – Полтава: ТОВ “АСМІ”, 2010. – 272 с.*

10. *Морозов І. Крила таланту / І. Морозов // Правда України. – 1980. – 5 січня. – С. 4.*

11. *Трипільський А. Я співав під його диригуванням / А. Трипільський // Мистецтво. – 1964. – №6. – С. 21 – 22.*

Стаття надійшла до редакції 06.09.2011

Джерела мудрості

*“Пісню хай стелиться життя,
Квітами вкриваються дороги.
Щастям хай наповняться серця
І не знають матері тривоги”.*

*Володимир Островський
письменник*

“Великий талант вимагає великої працьовитості”.

*Петро Чайковський
російський композитор*

